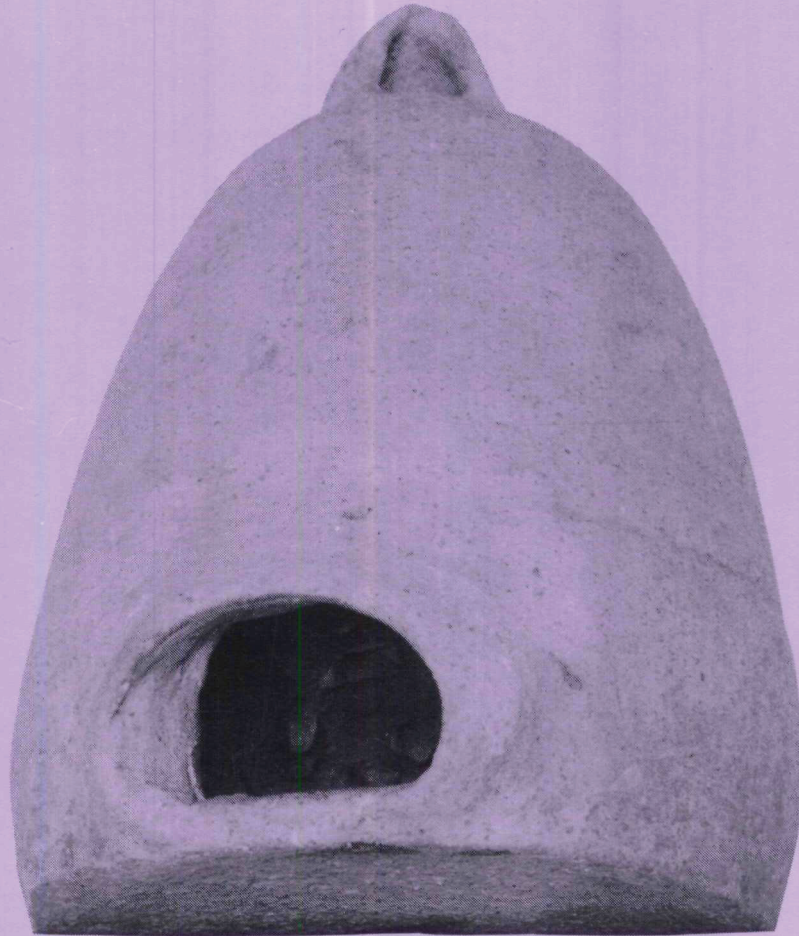

Westerheem

XL-1-1991

AWN

Sleutels uit de Berckepoort

Corrie Lugtenburg

Inleiding

De afdeling Lek- en Merwestreek heeft drie werkgroepen. De Werkgroep Alblasserwaard doet voornamelijk onderzoek naar Romeinse en middeleeuwse woonplekken; de werkgroep De Dordtse en Sliedrechtse Biesbosch zoekt naar sporen van voor de Sint Elisabethsvloed. De werkgroep Dordrecht houdt zich bezig met stadskernonderzoek.

De werkgroep Dordrecht heeft van oktober 1989 tot maart 1990 onderzoek gedaan in de kelders van het gebouwencomplex Nieuwstraat 12/22, bekend onder de naam Berckepoort. Het grote huis is een van de oudste gebouwen van Dordrecht en heeft een rijke geschiedenis. Omstreeks 1530 heeft Hubert Tack het huis gekocht. Een dochter van deze Tack trouwde Matthijs Berck, een wijnkoper. In 1572 logeerde de Hertog van Alva hier; een jaar later was Willem van Oranje er te gast. Zijn vrouw Charlotte de Bourbon beviel hier in 1576 van haar eerste dochter Louise Juliana.

Direkte aanleiding tot archeologisch onderzoek was het plan van de gemeente om bij de restauratie/verbouwing het vloerniveau in de kelders te verlagen, waarbij mogelijk archeologische gegevens verloren zouden gaan. Omdat het onderzoek plaats zou vinden in de kelders van het pand, hebben we advies gevraagd aan M. Tillema van het Monumenten Adviesbureau te Delft. Hij gaf ons bouwtechnisch advies en hij helpt ons nu verder met de uitwerking van de gegevens. Die uitwerking is nog in volle gang.

Archeologisch onderzoek

De kelder werd onderzocht door middel van negen putten. Daarbij werd een grote beerkelder ontdekt. Deze beerkelder was onderverdeeld in drie compartimenten, gescheiden door dwarsmuren op balken. Aan de noordzijde bevond zich een stortkoker. Aan deze zijde zijn de meeste archeologi-

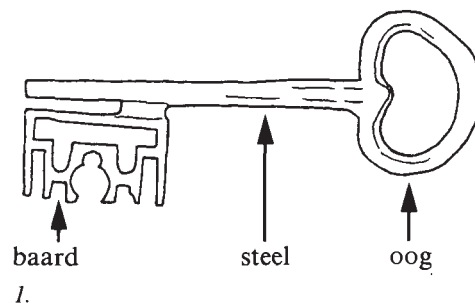
sche vondsten gedaan. Gezien de spreiding in tijd van het vondstmateriaal (XIV - XVIII) moet de beerput regelmatig geleegd zijn. Waarschijnlijk is bij deze werkzaamheden het noordelijk gewelf een keer ingestort en vervangen door een nieuw gewelf met een iets grotere overspanning. De houten formelen, waarover de gewelven waren gemetseld, waren in de twee zuidelijke compartimenten voor een deel nog aanwezig.

Sleutels

Naast de gebruikelijke vondsten van aardewerk (onder meer steengoed), glas en pijpen, leverde de beerkelder een twintigtal sleutels op. Sleutels zijn al heel lang bekend. Het prototype van een slot bestond uit een uitsparing in de grendel, waar van opzij een sleutel zover mogelijk ingestoken en omhooggeduwd moest worden. Houten pennen aan de sleutel, die precies onder de losse valstiften in het slothuis staken, duwden deze valstiften omhoog om de grendel vrij te maken en weg te schuiven. Men spreekt dan van een hefslot. De bakermat van dit slot is Egypte. Metalen sleutels, vaak sikkelvormig, zijn al bekend uit Griekenland, ca. 1500 v.Chr.

Kenmerken van sleutels

Een sleutel heeft een aantal kenmerken (afb. 1). De steel kan massief zijn of inge-

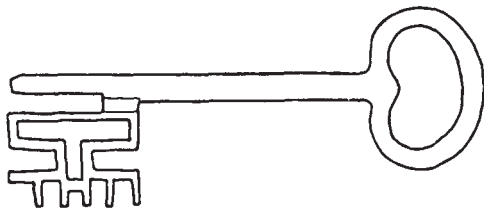
boord. Sleutels met een massieve steel dienen voor sloten die aan de binnen- en buitenzijde geopend kunnen worden. Ze worden via een zich in de slotkast bevindend busje naar binnen geleid. Wanneer sleutelstelen ingeboord zijn, kan het slot slechts aan één zijde geopend worden. De sleutel schuift in dat geval over een sleutelstift, die bevestigd is op de montageplaat van de slotkast. Ingeboorde sleutelstelen worden meestal gebruikt bij meubilair, zoals kasten en kisten. Hoewel de boringen in de steel (bezettingsbussen) doorgaans rond zijn, komen ook vierkante, driehoekige, klaver-, ruit- of hartvormige openingen voor om het slot extra veilig te maken. De sleutelstift heeft dan uiteraard dezelfde doorsnede, zodat de sleutel er omheen kan draaien. De decoratie van de sleutel bevindt zich op de kraag en het oog. Het voornaamste deel van de sleutel is de baard. Hoe gecompliceerder de sleutelbaard, des te veiliger het slot. De baard is meestal voorzien van insnijdingen en/of uitsteeksels (kepen). De soms zeer ingewikkeld aandoende samenstelling van kepen komt overeen met de doorsneden van de bezetting (de kruizen en repen in het slothuis).

Beschrijving van de gevonden sleuteltypen

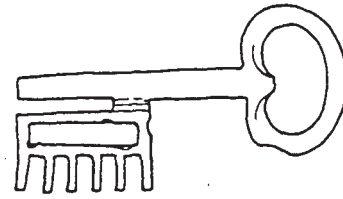
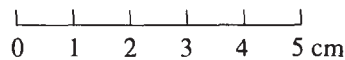
De gevonden sleutels kunnen als volgt worden onderverdeeld:

1. *Kamsleutels* (afb. 2 en 3).

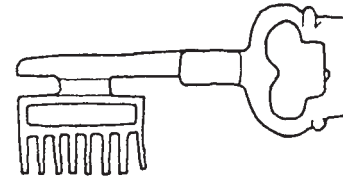
Datering ca. 13e eeuw. Het oog is niervormig. Een aantal van de kamsleutels heeft een rechte bovenkant van het oog (afb. 4, 5, 6 en 7). Deze vorm is moeilijker te maken. De sleutels moeten iets later gedateerd worden.

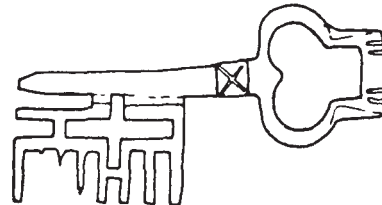
2.
322

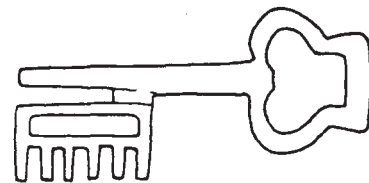
3.

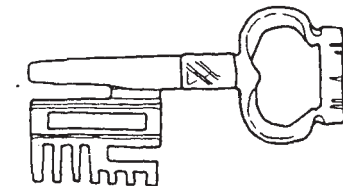
4.

5.

6.

7.

2. *Kruis- en reepsleutels* (afb. 8 en 9).

Datering ca. 13e-14e eeuw.

3. *Hef-, schuif- en steeksleutels* (afb. 10 en 11). Datering ca. 15e-16e eeuw.

4. *Een afwijkende sleutel* (afb. 12).

Deze sleutel is dichtgesmeed; de naad is duidelijk zichtbaar. Het oog is er apart aangezet. Daarbij werd een plaatje ijzer met steel en baard om een pen gebogen en dichtgesmeed, de steel is „ingeboord”. Het oog werd met behulp van pennetjes in het gat van de steel geplaatst en daarna vastgesmeed. Vanaf de 16e eeuw werd deze techniek toegepast.

Dankwoord

Ik ben dank verschuldigd aan:

De heer A. D. van de Koppel, beheerder Lips Sloten Museum te Dordrecht, voor zijn enthousiasme om onze sleutels te determineren.

De heer H. Wijting, hoofd van de Galvanoafdeling Chubb Lips Nederland b.v. te Dordrecht, voor het schoonmaken en conserveren van de sleutels.

De heer T. Koorevaar, voorzitter van de Afd. Lek- en Merwestreek, voor het tekenen van de sleutels.

Literatuur

Baart, J., e.a., 1977. *Opgravingen in Amsterdam. 20 jaar stadskernonderzoek*. Amsterdam/Haarlem.

Eras, V. J. M., 1941. *Sloten en sleutels door de eeuwen heen*. (Heemschutserie 30). Amsterdam.

Eras, V. J. M., 1943. *Over sloten en sleutels*. Amsterdam.

Hilkhuisen, J. W. L., et al., 1986. *Open slot. Sluitwerk en slotenmakers in Nederland uit de 15e tot de 19e eeuw*. Groningen.

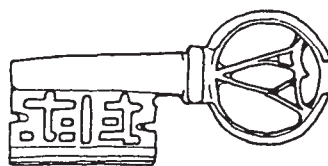
Horsman, P., 1983. De Bercke poort. *Kwartaal en Teken* 9/4, 1-3.

Janssen, H. L. (red.), 1983. *Van bos tot stad*. 's-Hertogenbosch.

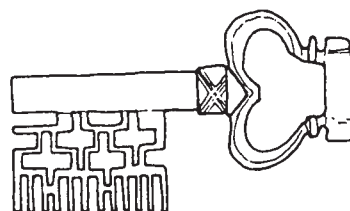
Stoep, I. L. van der, 1988. *De „Berckepoort”, cultuurhistorische analyse*. Rapport van de Dienst Stadsontwikkeling. Dordrecht.

Tillema, M., 1990. *Berckepoort Dordrecht, archeologisch onderzoek*. Rapport afd. Lek- en Merwestreek AWN. Dordrecht.

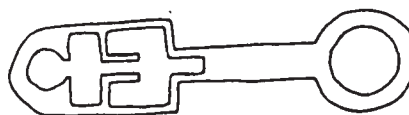
Lyra 60
3328 NH Dordrecht

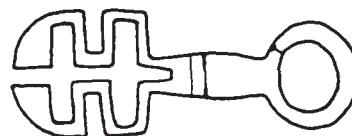
8.

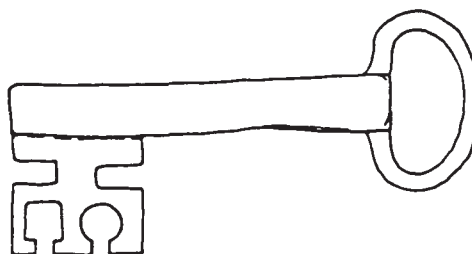
9.

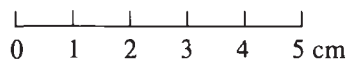
10.

11.

12.

323